

Κιντή, Β., (2008) “Μια ματιά στην ιστορία: Η σχέση Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης”, *Φιλοσοφία των Επιστημών*, Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου (επιμ.), Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη, 119-132.

Ο Thomas Kuhn σε ένα από τα τελευταία κείμενά του¹ υποστηρίζει ότι το φιλοσοφικό του μοντέλο για την επιστήμη δεν απαιτεί στήριξη στην ιστορία αλλά μπορεί να παραχθεί από πρώτες αρχές. Αρκεί, λέει, «μια ματιά στην ιστορία», εφόσον έχει κανείς αναλάβει προηγουμένως την ιστορική οπτική, εφόσον αντιμετωπίσει δηλαδή το αντικείμενό του δυναμικά, όχι στατικά, ως μία πρακτική που εξελίσσεται μέσα στον χρόνο². Από αυτή τη φράση του Kuhn δανείζομαι τον τίτλο της εργασίας μου για να συζητήσω τη σχέση ιστορίας και φιλοσοφίας της ιστορίας. Ο λόγος που αναφέρομαι στον Kuhn είναι ότι υπήρξε ο σημαντικότερος ίσως από τους φιλοσόφους της επιστήμης που βοήθησαν να συντελεστεί η λεγόμενη ιστορικιστική στροφή. Αν ο Kuhn περιορίζει την αναφορά στην ιστορία σε μια μόνο ματιά, τότε ποιο είναι το μέλλον της ιστορικά ενήμερης φιλοσοφίας της επιστήμης; Πόσο μεστή

¹ T.S. Kuhn, “The Trouble with the Historical Philosophy of Science”, *The Road since Structure*, επιμ. έκδ. James Conant & John Haugeland (Chicago: The University of Chicago Press, 2000), σσ. 105-120.

² «Η δική μου γενιά των φιλοσόφων/ιστορικών θεωρούσε ότι έχτιζε μια φιλοσοφία που στηριζόταν σε παρατηρήσεις της πραγματικής επιστημονικής συμπεριφοράς. Κοιτάζοντας πίσω, νομίζω ότι αυτή η εικόνα του τι προσπαθούσαμε να κάνουμε είναι παραπλανητική. Με δεδομένο αυτό που αποκαλώ ιστορική οπτική, μπορεί κανείς να οδηγηθεί στα κεντρικά συμπεράσματα στα οποία φθάσαμε ρίχνοντας μετά βίας μια ματιά στα ίδια τα ιστορικά στοιχεία. (...) [Π]ολλά από τα κεντρικά συμπεράσματα που συναγάγαμε από ιστορικά στοιχεία μπορεί, αντί αυτής της πρακτικής, να συναχθούν από πρώτες αρχές» (ibid., σσ. 111-112). Εξηγώντας περαιτέρω, στο ίδιο κείμενο, αυτό που ονομάζει ιστορική, αναπτυξιακή οπτική, αναφέρει ότι εκτός των αριστοκρατικών στοιχείων που τη χαρακτηρίζουν απαιτούνται και ορισμένες εμπειρικές παρατηρήσεις οι οποίες όμως «δεν περιορίζονται στις επιστήμες και, σε κάθε περίπτωση, δεν απαιτούν περισσότερο από το να ρίξει κανείς μια ματιά» (ibid., σ. 116).

και ουσιώδης μπορεί να είναι η σχέση φιλοσοφίας της επιστήμης και ιστορίας της επιστήμης;

Η θέση του Kuhn περί πρώτων *a priori* αρχών και απλής ματιάς στην ιστορία είναι μια αντίδραση στον «κατήφορο» που είχε πάρει ο δρόμος που ο ίδιος είχε ανοίξει με τη στροφή στην ιστορία. Προσπαθούσε να βρει έναν τρόπο να πάρει τις αποστάσεις του από τους μικροκοινωνιολόγους του λεγόμενου «ισχυρού προγράμματος» οι οποίοι, μιλώντας για διαπραγματεύσεις και συσχετισμούς δυνάμεων, είχαν τελείως εξαφανίσει από το μοντέλο τους πώς ο κόσμος ή η φύση εμπλέκονταν στην επιστημονική πρακτική. Είχαν αφαιρέσει έτσι εκείνο το στοιχείο που προσέδιδε στην επιστήμη αντικειμενικότητα και το κύρος της ορθολογικής πρακτικής, την επικύρωση δηλαδή των επιστημονικών θεωριών και υποθέσεων από τη φύση. Ο Kuhn ήθελε να αποκαταστήσει το κύρος της επιστήμης χωρίς να εγκαταλείψει βασικές θέσεις του προγράμματός του (π.χ. ότι τα γεγονότα δεν είναι πρότερα των πεποιθήσεων για τις οποίες υποτίθεται παρέχουν τα τεκμήρια ή ότι η επιστήμη δεν παράγει αλήθειες που προσεγγίζουν προοδευτικά μία έσχατη πραγματικότητα) και χωρίς να επανακάμψει σε ανιστορικά σχήματα. Υποστήριξε λοιπόν ότι η ανάληψη και μόνον μιας ιστορικής οπτικής, που βλέπει το προς εξέταση αντικείμενο, -εν προκειμένω την επιστήμη-, στη δυναμική του εξέλιξη μπορεί να του προσφέρει αυτό που ζητούσε. Πώς θα το πετύγχανε αυτό; Θεωρούσε ότι η ιστορική οπτική τού επέτρεπε να δει ότι οι επιστήμονες κάνουν συγκριτικές και όχι απόλυτες αξιολογήσεις πεποιθήσεων, ενδιαφέρονται για την *αλλαγή* τους και όχι για την αξία κάθε μιας από αυτές μεμονωμένα και χρησιμοποιούν κριτήρια τα οποία ήταν πάντα στη διάθεση της φιλοσοφίας όπως συγκριτική ακρίβεια, συγκριτική απλότητα, συγκριτική συνέπεια, συγκριτικό εύρος εφαρμογής, κλπ. Έτσι δεν υποχρεώνεται ο Kuhn να λέει π.χ. ότι η επιστήμη δεν είναι ορθολογική επειδή δεν ελέγχει τις θεωρίες της με ανεξάρτητα γεγονότα -πράγμα που έκαναν και κάνουν οι κονστρουκτιβιστές- αλλά, διατηρώντας τη θέση ότι ο έλεγχος *δεν γίνεται* με ανεξάρτητα γεγονότα, μπορεί να μιλάει για ορθολογικότητα επειδή, η συγκριτική αξιολόγηση, του επιτρέπει να βρίσκει τοπικά κοινά στοιχεία χωρίς αυτά να είναι μη αμφίσημα ή με απόλυτο τρόπο δικαιολογημένα³.

³Ibid., σσ. 112-119.

Δεν θέλω να εξετάσω κατά πόσον η κίνηση αυτή του Kuhn είναι συνεπής με το μοντέλο του ή γενικώς επιτυχημένη. Θέλω να επισημάνω τα εξής: πρώτον, ότι ακόμη κι αν δεχθούμε ότι η ιστορική οπτική δίνει στον Kuhn αυτό που χρειάζεται – μια ορθολογική επιστήμη με κύρος-, δεν μπορεί αυτή από μόνη της, ως απλή οπτική, χωρίς λεπτομερή ιστορική έρευνα και στοιχεία, να διαφοροποιήσει την επιστήμη από άλλες πρακτικές οπότε να του παράσχει το υλικό για το μοντέλο της επιστήμης⁴. Όπως ο ίδιος αναγνωρίζει, κάθε ανθρώπινη πρακτική που αναπτύσσεται εν χρόνω, είτε είναι η επιστήμη, η τέχνη, η θρησκεία, ο στρατός, κλπ, θα παρουσιάζει ανάλογα χαρακτηριστικά. Για να αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα ο Kuhn ισχυρίζεται ότι απαιτείται μια *απλή ματιά* στην ιστορία μέσω της οποίας θα διαπιστωθεί αφενός ότι σε όλες τις ανθρώπινες πρακτικές υπάρχει μια διαρκής πολλαπλασιαστική εξειδίκευση την οποία παρομοιάζει με τη βιολογική ανάπτυξη των ειδών και η οποία σχηματίζει ένα εξελικτικό δένδρο, και αφετέρου, ότι από κάποια διακλάδωση κι έπειτα διαμορφώνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της επιστημονικής πρακτικής, κυρίως η ειδική μέριμνα για το πώς διεξάγεται η αξιολόγηση⁵. Το δεύτερο που θέλω να επισημάνω σχετικά με τη στάση του Kuhn απέναντι στη σχέση της ιστορίας με τη φιλοσοφία είναι ότι η έμφαση παραμένει στο ότι παράγει το μοντέλο του από πρώτες αρχές δεδομένου ότι δεν εξηγεί σε τι συνίσταται αυτή η «ματιά στην ιστορία», τι ακριβώς προσκομίζει στη φιλοσοφία, πώς και πού διαφέρει από μια συνήθη εμπειρική στήριξη. Γιατί όμως ο Kuhn επιμένει να μιλάει για «ματιά», και όχι, ας πούμε, στήριξη, στην ιστορία, γιατί επιμένει ότι παράγει το μοντέλο του από πρώτες αρχές;

Ο λόγος, κατά τη γνώμη μου, είναι ότι ήθελε να αποφύγει την κριτική που είχε δεχθεί αυτός, αλλά και άλλοι φιλόσοφοι του ιστορικού κλίματος, και την εγκυρότητα της οποίας σε ένα βαθμό τουλάχιστον αποδεχόταν. Ο Kuhn είχε κατηγορηθεί, πρώτον, ότι το μοντέλο του αυτοαναιρείται αν στηρίζεται σε ιστορικά δεδομένα, αφού θα μπορούσε κανείς να δει τα ιστορικά γεγονότα από τη σκοπιά ενός άλλου φιλοσοφικού

⁴ Vasso Kindi, “The Relation of History of Science to Philosophy of Science in *The Structure of Scientific Revolutions* and Kuhn’s Later Philosophical Work” *Perspectives on Science* vol. 13, no 4 (2005): 495-530, σ. 520.

⁵ T.S. Kuhn, *op. cit.* σσ. 116-118.

παραδείγματος οπότε να καταλήξει σε διαφορετικά συμπεράσματα⁶. Δεύτερον, ότι τα ιστορικά γεγονότα, όπως όλα τα εμπειρικά γεγονότα, υποκαθορίζουν τις θεωρίες οι οποίες μπορεί να στηριχθούν πάνω σε αυτά⁷ οπότε και πάλι δεν μπορεί ο Kuhn να ισχυριστεί ότι η δική του αντίληψη είναι ορθή. Τρίτον, ότι η αναφορά σε λίγες συγκεκριμένες περιπτώσεις δεν μπορεί να διασφαλίσει την εγκυρότητα των συμπερασμάτων που βασίζονται σε αυτές, όχι μόνο λόγω του προβλήματος της επαγωγής, αλλά επειδή οι μελέτες περιπτώσεων που κατά κανόνα απασχολούν τους ιστορικούς θεωρούνται προβληματικές. Δεν είναι απαλλαγμένες από φιλοσοφικές προκαταλήψεις (με την κυριολεκτική σημασία του όρου) και δεν είναι κατ' ανάγκην αντιπροσωπευτικές της περιόδου ή της κατάστασης για τις οποίες επιλέγονται⁸. Τέταρτον, ότι η σύνδεση με την ιστορία οδηγεί στον σχετικισμό αφού δεν μπορεί να υπάρξει απόλυτη υπερϊστορική κρίση⁹ και πέμπτον, ότι υπάρχει χάσμα ανάμεσα στο

⁶ I. Scheffler, "Vision and Revolution: A Postscript on Kuhn", *Philosophy of Science Association* 39 (1972): 366-374, σ. 367. Πβ. D. Shapere, "The Structure of Scientific Revolutions" *Paradigms and Revolutions*, επιμ. έκδ. Gary Gutting (Notre Dame: The University of Notre Dame Press 1980), σσ. 27-39, σ. 31.

⁷ Την κριτική αυτή κάνει ο Paul Feyerabend σε επιστολές του στον T.S. Kuhn. Βλέπε στο P. Hoyningen-Huene, "Two Letters of Paul Feyerabend to Thomas S. Kuhn on a Draft of *The Structure of Scientific Revolutions*", *Studies in History and Philosophy of Science*, 26, no 3 (1995): 353-387, σ. 355. Με το πρόβλημα του υποκαθορισμού και τη σχετική κριτική στον Kuhn ασχολείται ο Larry Laudan στο κείμενό του "Demystifying Underdetermination", *Scientific Theories, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. xiv, επιμ. έκδ. C.W. Savage (Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 1990), σσ. 267-297.

⁸ R. M. Burian, "Comments on the Precarious Relationship Between History and Philosophy of Science", *Perspectives on Science*, vol. 10, no 4 (2002): 398-407. T. Nickles, "Philosophy of Science and History of Science", *Constructing Knowledge in the History of Science*, επιμ. έκδ. Arnold Thackray, *Osiris*, vol. 10 (1995): 139-163, σ. 141. C. Pinnick & G. Gale, "Philosophy of Science and History of Science: A Troubling Interaction", *Journal for General Philosophy of Science*, vol. 31 (2000): 109-125.

⁹ Για μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με το ζήτημα βλέπε: B. Κιντή, *Kuhn & Wittgenstein* (Αθήνα: Σμίλη, 1995), σσ. 66-74.

είναι της ιστορίας και το δέον της φιλοσοφίας¹⁰ οπότε δεν μπορεί να υπάρξει συγκερασμός. Κάθε τέτοια απόπειρα οδηγεί σε φυσιοκρατικές και γενετικές πλάνες. Με δεδομένη αυτή την κριτική, ο Kuhn αναζήτησε τη λύση του a priori φιλοσοφικού μοντέλου, το οποίο, εκτός των πλεονεκτημάτων που προσφέρει απέναντι στους κονστρουκτιβιστές, μειώνει, όπως γράφει, «τη φαινομενική ενδεχομενικότητα [των συμπερασμάτων] κάνοντας πιο δύσκολη την απόρριψή τους ως προϊόντων σκανδαλοθηρικής έρευνας από ορισμένους που εχθρεύονται την επιστήμη»¹¹. Πρόκειται για κατηγορία που είχε εκτοξευθεί εναντίον του, ότι δηλαδή στηρίζεται επιλεκτικά σε ορισμένα επεισόδια της ιστορίας με αποτέλεσμα το μοντέλο του να μην είναι ιστορικά ακριβές¹².

Πράγματι, αν διατυπώσει κανείς στον χώρο της φιλοσοφίας ένα μοντέλο για την επιστήμη βασιζόμενος σε πρώτες αρχές, όσα προβλήματα κι αν έχει να αντιμετωπίσει –κυρίως προβλήματα δικαιολόγησης αυτού του μοντέλου-, δεν θα αντιμετωπίσει προβλήματα ενδεχομενικότητας. Όμως, το ερώτημα πλέον είναι πώς συνδέεται αυτό το μοντέλο με το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται. Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Hanson, «πώς ξέρει καν ο φιλόσοφος για τί μιλάει»¹³; Πώς συνδέεται ένα a priori μοντέλο για την επιστήμη με την επιστήμη ως ιστορικό φαινόμενο; Τι χώρος μένει για την ιστορία της επιστήμης στη φιλοσοφία της επιστήμης όταν ο κυριότερος πρωταγωνιστής της απόπειρας για τη σύνδεση των δύο κλάδων, ο Kuhn, παίρνει τις αποστάσεις του και αποδίδει στην ιστορία έναν ρόλο τόσο ισχνό; Άλλοι φιλόσοφοι της επιστήμης, στη σχετική βιβλιογραφία που αναπτύχθηκε ήδη από τη δεκαετία του 70, και η οποία βαίνει μειούμενη, είναι επίσης επιφυλακτικοί. Ο αρχικός

¹⁰ Hoyningen-Huene, op. cit., σσ. 355, 368.

¹¹ T.S. Kuhn, op. cit., σ. 112.

¹² A. Bird, *Thomas Kuhn* (Chesham Bucks: Acumen, 2000). S. Fuller, *Thomas Kuhn: A Philosophical History for Our Times*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2000). J.A. Kourany, “The Non-historical Basis of Kuhn’s Theory of Science”, *Nature and System* 1 (1979): 46-59.

¹³ N.R. Hanson, “The Irrelevance of History of Science to Philosophy of Science”, *What I Do Not Believe and Other Essays*, επιμ. έκδ. Stephen Toulmin & Harry Woolf (Dordrecht: Reidel, 1971), σσ. 274-287, σ. 286.

ενθουσιασμός για τη σχέση των δύο περιοχών κατέληξε σε απογοήτευση και αμοιβαία καχυποψία. Από το 1970 ο Peter Caws στον πρόλογο του βιβλίου *Historical and Philosophical Perspectives on Science* παρατηρεί την απόκλιση στα ενδιαφέροντα των δύο κλάδων η οποία, ισχυρίζεται «κατέληξε σε ένα χαμηλό επίπεδο αμοιβαίας ανοχής»¹⁴. Η μεταφορά του γάμου χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια εκτενώς με αποτέλεσμα να συζητείται αν η σχέση των δύο περιοχών είναι πραγματικό ειδύλλιο ή απλώς γάμος ευκαιρίας, αν είναι υποχρεωτικά σύντροφοι ή απλώς συγκατοικούν¹⁵. Σήμερα, αφού αναζητήθηκε μία σχέση πέραν της απλής συνύπαρξης¹⁶, αφού υποστηρίχθηκε τόσο ότι η ιστορία της επιστήμης δεν έχει καμία σχέση με τη φιλοσοφία της επιστήμης¹⁷, όσο και ότι έχει¹⁸, αφού διερευνήθηκε τι είδους συμπλοκή μπορεί να έχουν οι δύο τομείς¹⁹, το συμπέρασμα είναι μάλλον

¹⁴ P. Caws, “Forward”, *Historical and Philosophical Perspectives on Science*, επιμ. έκδ. Roger H. Stuywer (New York: Gordon and Breach, 1989), σσ. v- viii, σ. vi.

¹⁵ R. Giere, “History and Philosophy of Science: Intimate Relation or Marriage of Convenience”, *The British Journal for the Philosophy of Science*, vol. 24, no 3 (1973): 282-297. R. Burian, “More than a Marriage of Convenience?”, *Philosophy of Science* 44 (1977): 1-42. J. Kegley, “History and Philosophy of Science: Necessary Partners or Merely Roommates?”, *History and Anti-History in Philosophy*, επιμ. έκδ. T.Z. Lavine & Victorino Tejera (Dordrecht: Kluwer, 1989), σσ. 237-255. T.S. Kuhn, “The Relations between the History and the Philosophy of Science”, *The Essential Tension* (Chicago: The University of Chicago Press, 1977), σσ. 3-20, σ. 20.

¹⁶ H. Feigl, “Beyond Peaceful Coexistence”, *Historical and Philosophical Perspectives on Science*, επιμ. έκδ. Roger H. Stuywer (New York: Gordon and Breach, 1989), σσ. 3-11.

¹⁷ N.R. Hanson, *op. cit.*

¹⁸ J. Passmore, “The Relevance of History of Science to Philosophy of Science”, *Scientific Explanation and Understanding*, επιμ. έκδ. Nicholas Rescher (Lanham, Md: University Press of America, 1983), σσ. 83-105.

¹⁹ M. Wartofsky, “The Relation between Philosophy of Science and History of Science”, *Models*, επιμ. έκδ. Marx Wartofsky & Robert S. Cohen, *Boston Studies in the Philosophy of Science* 48 (Dordrecht: D. Reidel, 1979), σσ. 119-139. E. McMullin, “The History and Philosophy of Science”, *Historical and Philosophical Perspectives on Science*, επιμ. έκδ. Roger Stuewer (New York: Gordon and Breach,

απαισιόδοξο: «Έχει μέλλον η ιστορία και φιλοσοφία της επιστήμης;» αναρωτιέται ο Thomas Nickles²⁰, «Σβήνει η ιστορία και φιλοσοφία της επιστήμης;» ρωτάει ο Steve Fuller²¹, ενώ ο ιστορικός των ιδεών John Zammito αναγγέλλει τον «αποτυχημένο γάμο της ιστορίας και φιλοσοφίας της επιστήμης» που εν μέσω αλληλοκατηγοριών οδηγείται σε διαζύγιο²².

Οι επιφυλάξεις που εκφράζονται στα κείμενα αυτά, αλλά και σε άλλα με λιγότερο δραματικούς τίτλους, επαναφέρουν πολλά από τα κριτικά επιχειρήματα που παρέθεσα προηγουμένως για τη σχέση ιστορίας και φιλοσοφίας της επιστήμης. Αμφισβητείται κατά πόσον στη φιλοσοφία διατυπώνουμε υποθέσεις τις οποίες ελέγχουμε με δεδομένα από την εμπειρία ενώ σημειώνεται ότι αν η ιστορία αποτελεί απλώς παρακαταθήκη παραδειγμάτων για τη διασάφηση των φιλοσοφικών θέσεων είναι στην πραγματικότητα περιττή. Εν τούτοις, παρά την κριτική, επειδή κανείς από τους συγκεκριμένους συγγραφείς, αλλά και άλλους, δεν θέλει να παλινορθώσει μια φιλοσοφία της επιστήμης η οποία να αναπτύσσεται a priori, ερήμην του τι συμβαίνει πράγματι στις επιστήμες²³, γίνονται απόπειρες να διατυπωθούν εναλλακτικές λύσεις τόσο για τις σχέσεις της ιστορίας με τη φιλοσοφία όσο και για τη σχέση της φιλοσοφίας με άλλους τομείς που θα τη συνδέουν με εμπειρικά γεγονότα. Έτσι, μιλώντας πάντα από τη σκοπιά της φιλοσοφίας που με ενδιαφέρει εδώ, ο Ronald

1970), σσ. 12-67. E. McMullin, “History and Philosophy of Science: A Marriage of Convenience?”, *PSA 1974*, επιμ. έκδ. R.S. Cohen et al (1976): 585-601.

²⁰ T. Nickles, op. cit., σ. 159.

²¹ S. Fuller, “Is History and Philosophy of Science Withering on the Vine?”, *Philosophy of the Social Sciences* 21 (1991): 149-174.

²² J. Zammito, “Doing Kuhn One Better? The (Failed) Marriage of History and Philosophy of Science”, *A Nice Derangement of Epistemes*, κεφάλαιο 4 (Chicago: The University of Chicago Press, 2004). Στο κεφάλαιο αυτό συζητείται ειδικά η σχέση ιστορίας και φιλοσοφίας της επιστήμης και δίνεται εκτενής σχετική βιβλιογραφία μέρος της οποίας αξιοποίησα και εγώ στο παρόν κείμενο.

²³ Ο T. Nickles, op.cit. σ. 163 αναφέρει π.χ. ότι ο Andrew Pickering θεωρεί την καθαρότητα των επί μέρους κλάδων στις σπουδές επιστήμης «ανάθεμα». Πβ. M. Wartofsky, op.cit., σ. 119: «μια μη-ιστορική φιλοσοφία της επιστήμης είναι εντελώς ακατάλληλη για το καθήκον που έχει».

Giere προτείνει να αντικατασταθεί η προσφυγή στην ιστορία με την προσφυγή στο τι πράγματι συμβαίνει *σήμερα* στις επιστήμες²⁴, ο Steve Fuller προτείνει να αξιοποιηθούν τα πορίσματα των κοινωνικών επιστημών αντί να έχουν προνομιακή μεταχείριση τα πορίσματα της ιστορίας²⁵, ενώ επίσης προκρίνεται η λεγόμενη φυσιοκρατική στροφή η οποία καθιστά τη φιλοσοφία και ειδικά την επιστημολογία συνέχεια των επιστημών με προνομιακούς εταίρους αυτή τη φορά την ψυχολογία και τις γνωσιακές επιστήμες²⁶.

Στο προηγούμενο κείμενό μου²⁷ είχα προτείνει μια σχέση ιστορίας και φιλοσοφίας της επιστήμης την οποία παρέβαλλα προς τη σχέση *φιλοσοφίας και φυσικής ιστορίας* στο έργο του Wittgenstein. Οι λόγοι που το έκανα είναι οι εξής: πρώτον, θεωρούσα ότι και οι δύο φιλόσοφοι εμπλέκονταν σε ανάλογα φιλοσοφικά εγχειρήματα με την επικουρία της ιστορίας και συγκεκριμένα στην καταπολέμηση της ουσιοκρατίας στην επιστήμη και στη γλώσσα αντίστοιχα. Ο δεύτερος λόγος που προσπαθώ να αξιοποιήσω στον χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης τη σχέση μεταξύ φιλοσοφίας και φυσικής ιστορίας την οποία βρίσκω στο έργο του Wittgenstein είναι γιατί αποφεύγει, κατά τη γνώμη μου, όπως θα εξηγήσω παρακάτω, την κριτική που αφορά τη χρήση της ιστορίας ως τεκμηρίου ή πηγής παραδειγμάτων για τη διασάφηση φιλοσοφικών θέσεων. Οι άλλες προτάσεις που υπάρχουν για την αξιοποίηση της ιστορίας από τη φιλοσοφία περιπίπτουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σε μία από αυτές τις δύο σχέσεις –σχέση τεκμηρίου /υπόθεσης ή παραδείγματος /φιλοσοφικής θεωρίας. (βλέπε π.χ. τη θέση ότι η ιστορία μάς παρέχει προβλήματα και δεδομένα προς φιλοσοφική επεξεργασία²⁸ ή τη θέση ότι η ιστορία με τα παραδείγματα που

²⁴ R. Giere, op. cit.

²⁵ Η θέση αυτή υποστηρίζεται με διάφορες μορφές από τον Fuller και αναφέρεται στο T. Nickles, op. cit. σ. 161.

²⁶ Βλέπε ενδεικτικά A. Bird, op. cit., R. Giere, *Science without Laws*, (Chicago: The University of Chicago Press, 1999) και P. Kitcher, *The Advancement of Science*, (Oxford: Oxford University Press, 1993).

²⁷ V. Kindi, op. cit.

²⁸ N.R. Hanson, op. cit. J. Passmore, op. cit.

προσφέρει δείχνει δυνατότητες που δεν θα ήμασταν σε θέση να παραγάγουμε μόνο με τη φαντασία²⁹).

Η λύση που προτείνω διατηρεί την αυτονομία των δύο κλάδων η οποία δεν βλέπω γιατί θα πρέπει να καταλυθεί ειδικά για την επιστήμη όταν δεν καταλύεται για την τέχνη, το δίκαιο, τη θρησκεία, την εκπαίδευση. Είναι αλήθεια ότι η μελέτη της ιστορίας στην περίπτωση της επιστήμης, συνετέλεσε ώστε να αλλάξει άρδην το σκηνικό στον χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης. Παρότι αυτό δεν είναι κατ' ανάγκην συγκυριακό, δεν έπεται ότι η ιστορία πρέπει στο εξής να υποκαθιστά τη φιλοσοφία ή να διαγκωνίζεται με αυτή σε μια δύσκολη συμβίωση. Ούτε το αντικείμενο της φιλοσοφίας της επιστήμης, δηλαδή η επιστήμη, απαιτεί κατ' ανάγκην διεπιστημονική προσέγγιση ως διαχρονικό ή περισσότερο σύνθετο από άλλα. Και άλλα αντικείμενα όπως η γλώσσα ή η ίδια ιστορία έχουν τέτοια χαρακτηριστικά αλλά, με εξαίρεση ίσως εγγελιανές προσεγγίσεις, δεν τίθεται εκεί ζήτημα σύνθεσης της ιστορικής με τη φιλοσοφική οπτική.

Τι προτείνω, λοιπόν; Υποστηρίζω ότι η ιστορία της επιστήμης θα μπορούσε να λειτουργήσει για τη φιλοσοφία της επιστήμης όπως η φυσική ιστορία λειτουργεί για τη φιλοσοφία του Wittgenstein. Τι είναι και πώς λειτουργεί η φυσική ιστορία για τον Wittgenstein; Γράφει στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* (ΦΕ 415)³⁰:

Εκείνο που προσκομίζουμε είναι, στην πραγματικότητα, παρατηρήσεις σχετικές με τη φυσική ιστορία των ανθρώπων· όχι όμως αξιοπερίεργα, αλλά μόνο διαπιστώσεις που γι' αυτές κανείς δεν αμφέβαλε ποτέ, και που μένουν απαρατήρητες [διαφεύγουν της προσοχής] μόνο γιατί βρίσκονται συνέχεια μπροστά στα μάτια μας.

Και στο δεύτερο μέρος των *Φιλοσοφικών Ερευνών* (xii, σ. 284) σημειώνει:

²⁹ J.J.J.C. Smart, “Science, History and Methodology”, *British Journal for the Philosophy of Science*, vol. 23 (1972): 266-274, σ. 268. I. B. Cohen, “History and the Philosopher of Science”, *The Structure of Scientific Theories*, επιμ. έκδ. F. Suppe (Urbana: The University of Illinois Press, 1977), σσ. 308-360, σ. 349.

³⁰ L. Wittgenstein, *Φιλοσοφικές Έρευνες*, μετ. Παύλος Χριστοδουλίδης, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1977).

Αν ο σχηματισμός των εννοιών μπορεί να εξηγηθεί με φυσικά γεγονότα, δεν θα έπρεπε αντί για τη γραμματική να ενδιαφερθούμε για εκείνο που στη φύση είναι η βάση της; —Μάς ενδιαφέρει βέβαια και η αντιστοιχία των εννοιών με τα γενικότατα γεγονότα της φύσης. (Τέτοια γεγονότα που εξ αιτίας της γενικότητάς τους δεν μας προκαλούν έκπληξη.) Αλλά το ενδιαφέρον μας δεν στρέφεται ξανά σ' αυτές τις δυνατές αιτίες του σχηματισμού των εννοιών· εμείς δεν κάνουμε φυσική επιστήμη—αφού για τους σκοπούς μας, μπορούμε και να πλάσουμε μια φανταστική φυσική ιστορία.

Ο Wittgenstein συλλέγει και εκθέτει παρατηρήσεις, υπομνήσεις, από ένα πλήθος χρήσεων, οικείων αλλά και πιο μακρινών, πραγματικών αλλά και φανταστικών για να συνθέσει ένα μωσαϊκό, τη λεγόμενη εποπτική παράσταση ή εικόνα. Αυτή η εποπτική εικόνα περιέχει πολλά παραδείγματα, πολλές διαφορετικές στιγμές χρήσεων και μας επιτρέπει να διατρέξουμε δια μιας ένα γραμματικό τοπίο που εκδιπλώνει δυνατότητες (90) και παρουσιάζει μεταξύ των ψηφίδων διαφορές, ομοιότητες και διασυνδέσεις (ΦΕ 127, 90).

Στη φιλοσοφία νιώθει κανείς αναγκασμένος να βλέπει μια έννοια με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Αυτό που κάνω εγώ είναι να προτείνω, ή ακόμη και να επινοώ, διαφορετικούς τρόπους θεώρησης. Προτείνω δυνατότητες τις οποίες δεν είχατε σκεφτεί ποτέ. Νομίζατε πως υπάρχει μία δυνατότητα ή το πολύ δύο. Αλλά εγώ σας έκανα να σκεφτείτε κι άλλες. Επιπλέον σας έκανα να δείτε πως είναι παράλογο να περιμένουμε από την έννοια να συμφωνήσει με εκείνες τις περιορισμένες δυνατότητες. Έτσι η νοητική σας αγκύλωση χαλάρωσε, και τώρα, είστε ελεύθεροι να δείτε ολόγυρα το πεδίο χρήσης της έκφρασης και να περιγράψετε διάφορες χρήσεις της.³¹

Η συγκέντρωση υπομνήσεων από τη φυσική μας ιστορία βοηθά τον Wittgenstein να καταπολεμήσει την ουσιοκρατία και τον ίμερο της γενικότητας. Αυτό ακριβώς το στοιχείο θέλω να αξιοποιήσω στον χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης. Ο χώρος αυτός, λόγω του κύρους που απολαμβάνει ο επιστημονικός λόγος, ρέπει διαρκώς και κυριαρχείται ακόμη από την ιδέα ότι υπάρχουν απόλυτα, καθολικής ισχύος, υπερϊστορικά κριτήρια, κανόνες και μέθοδοι για την επιστημονική έρευνα. Υπάρχει,

³¹ N. Malcolm, *Ludwig Wittgenstein: A Memoir*, (Oxford: Oxford University Press, 1984), σ. 43

επομένως, πάντοτε περιθώριο για κριτική αυτής της οπτικής πράγμα που, ισχυρίζομαι, μπορεί να επιτευχθεί με την επιστράτευση της ιστορίας η οποία συστήνεται ακριβώς ως κλάδος για να μελετά το συγκεκριμένο και μερικό, με άλλα λόγια, το διαφορετικό. Βεβαίως, οι υπομνήσεις από τον χώρο της ιστορίας της επιστήμης δεν μπορεί να είναι ακριβώς ανάλογες με τις υπομνήσεις που προσκομίζει ο Wittgenstein. Στον Wittgenstein οι υπομνήσεις αυτές μάς είναι, κατά κανόνα, αν εξαιρέσουμε τα φανταστικά παραδείγματα, πολύ οικείες και σημειώνονται χωρίς περαιτέρω έλεγχο για το αν είναι ακριβείς ενώ στην ιστορία της επιστήμης τα πράγματα δεν μπορούν να λειτουργήσουν ανάλογα. Εκεί πρέπει τα γεγονότα πρώτα να απαλλαγούν από την ερμηνεία που επιβάλλουν οι ίδιες οι επιστήμες, η φιλοσοφία, και η επίσημη ιστορία των εγχειριδίων για να μπορέσει η ιστορία, απελευθερωμένη από την καθολικευτική ιδεολογία του επιστημονισμού, να επιτελέσει το έργο της, της ανάδειξης των διαφορών. Σε μια τέτοια προοπτική η ιστορία και η φιλοσοφία της επιστήμης δουλεύουν ως κλάδοι αυτόνομα, καθένας προσηλωμένος στο δικό του ξεχωριστό πεδίο. Ωστόσο, η φιλοσοφία μπορεί να κάνει χρήση της ιστορίας για την προώθηση του αντιουσιολογικού στόχου της που αποτελεί έτσι κι αλλιώς συστατικό όρο της ιστορίας. Οι συγκεκριμένες περιπτώσεις τις οποίες μπορεί να αντλεί η φιλοσοφία από την ιστορία δεν αποτελούν πάντως τεκμήρια για την απόδειξη κάποιας θέσης ούτε είναι εναλλάξιμα και αναλώσιμα διασαφητικά παραδείγματα. Όπως και στην περίπτωση του Wittgenstein, το πλήθος είναι σημαντικό ενώ λειτουργούν με τρόπο που δείχνει απτά πόσο ανοιχτές είναι οι έννοιες, πόσο διαφορετική η χρήση. Αυτή η ανοικτότητα θα μπορούσε να εκληφθεί ότι επιτρέπει μία ελεύθερη οργάνωση και περιχαράκωση του υλικού.

Κάτι τέτοιο έχει υποστηριχθεί στον χώρο της ιστορίας. Στη λεγόμενη πουαντιλιστική ιστορία (που αντιστοιχεί σ' αυτό που συμβαίνει στην πουαντιλιστική ζωγραφική) προτείνεται η απλή παράθεση γεγονότων χωρίς καμία προσπάθεια ερμηνείας ώστε ο αναγνώστης, απελευθερωμένος από τς δεσμά της τάξης που επιβάλλει ο ιστορικός, να μπορεί να σχηματίσει τη δική του εικόνα και ερμηνεία με ελευθερία³².

³² Αναφέρεται στο G. Himmelfarb, *The New History and the Old*, (Cambridge, Mass: The Belknap Press of The Harvard University Press, 2004), σ. 22.

Παρά τις επιφανειακές ομοιότητες που παρουσιάζουν οι δύο αυτές τεχνικές (του Wittgenstein με τις υπομνήσεις της φυσικής ιστορίας και της πουαντιστικής ιστορίας με την παράθεση γεγονότων) η βασική διαφορά έγκειται στο ότι η βιτγκενσταϊνική εποπτική παράσταση (Übersicht)³³ δεν αφήνει τη δυνατότητα να σχηματίσει κανείς ό,τι εικόνα θέλει κάνοντας διαφορετικές συνδέσεις μεταξύ των ψηφίδων. Τουλάχιστον δεν προτείνεται ως τέτοια. Στην εποπτική παράσταση δεν αναζητούνται αιτιακές σχέσεις μεταξύ γεγονότων αλλά οι συγκεκριμένες περιπτώσεις που παρουσιάζονται μας δίνουν δια μιας μια εικόνα που μας επιβάλλεται και τίθενται στην υπηρεσία ενός φιλοσοφικού στόχου, αυτού της αντι-ουσιοκρατίας. Μήπως όμως γίνεται έτσι η ιστορία θεραπευτική της φιλοσοφίας, όπως αυτή ήταν κάποτε της θεολογίας ή των επιστημών; Νομίζω όχι διότι η ιστορία δεν υποτάσσει τους στόχους της στους φιλοσοφικούς στόχους αλλά αποβαίνει χρήσιμη για τη φιλοσοφία μένοντας προσηλωμένη σε αυτό που τη συνιστά, δηλαδή τη μελέτη του συγκεκριμένου και μερικού.

Μια άλλη εκδοχή αναγωγής των βιτγκενσταϊνικών υπομνήσεων της φυσικής μας ιστορίας σε εμπειρικά γεγονότα, την οποία δεν θα εξετάσω εδώ, και από την οποία θα ήθελα να διαφοροποιηθώ, είναι η απόπειρα στον χώρο των κοινωνικών σπουδών της επιστήμης να υποκατασταθεί αυτό που εκλαμβάνουν ως «φανταστική φυσική ιστορία» στον Wittgenstein από μια πραγματική φυσική ιστορία την οποία θα περιγράφουν οι κοινωνικές επιστήμες και πιο συγκεκριμένα η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία και η εθνογραφία. Μια τέτοια προοπτική, ακόμη κι αν παραβλέψουμε την ερμηνευτική της επάρκεια και καταλληλότητα, έχει και θέτει διαφορετικούς στόχους από τη φιλοσοφία. Μια τέτοια οπτική ενδιαφέρεται να μελετήσει τις κοινωνικές δομές που καθιστούν δυνατή την επιστημονική πρακτική και γνώση καθώς και τον τρόπο που βασικές έννοιες εντάσσονται και διαπλέκονται με κοινές πρακτικές. Όμως, κάτι τέτοιο θα είχε ως αποτέλεσμα να εξαφανίσει τη διακριτή προσέγγιση της φιλοσοφίας. Εγώ θέλω να διατηρήσω την αυτονομία της φιλοσοφίας και να εξετάσω πώς η ιστορία μπορεί να συνδυαστεί με αυτή.

³³ Για μια παρουσίαση της έννοιας της εποπτικής παράστασης στον Wittgenstein, βλέπε Β. Κιντή, *op.cit.*, σσ. 158-167.

Σίγουρα η λύση που προτείνω για τη χρήση της ιστορίας από τη φιλοσοφία αφορά έναν περιορισμένο στόχο της φιλοσοφίας της επιστήμης, αυτόν της αντιουσιολογίας. Δεν εξετάζω άλλους τομείς στους οποίους θα μπορούσε, ίσως, να συμβάλει η ιστορία. Θεωρώ όμως ότι ο τομέας αυτός είναι καίριος δεδομένης της θέσης που έχει και του ρόλου που επιτελεί ο επιστημονικός λόγος. Θα ήθελα λοιπόν να παραβάλω τη ματιά στην ιστορία για την οποία μιλάει ο Kuhn, και την οποία έχω στον τίτλο της ομιλίας μου, με το *Übersicht* του Wittgenstein³⁴.

Βιβλιογραφία

- Bird, Alexander. *Thomas Kuhn*. Chesham Bucks: Acumen, 2000.
- Burian, Richard. "More than a Marriage of Convenience?", *Philosophy of Science* 44 (1977): 1-42.
- Burian, Richard, M. "Comments on the Precarious Relationship between History and Philosophy of Science". *Perspectives on Science* vol. 10, no 4 (2002): 398-407.
- Caws, Peter. "Forward". Στο *Historical and Philosophical Perspectives on Science*, επιμ. έκδ. Roger H. Stuywer, v- viii. New York: Gordon and Breach, 1989.
- Cohen, I. B. "History and the Philosopher of Science". Στο *The Structure of Scientific Theories*, επιμ. έκδ. F. Suppe, 308-360. Urbana: The University of Illinois Press, 1977.
- Feigl, Herbert. "Beyond Peaceful Coexistence". Στο *Historical and Philosophical Perspectives on Science*, επιμ. έκδ. Roger H. Stuywer, 3-11. New York: Gordon and Breach, 1989.
- Fuller, Steven. *Thomas Kuhn: A Philosophical History for Our Times*. Chicago: The University of Chicago Press, 2000.
- Giere, Ronald. "History and Philosophy of Science: Intimate Relation or Marriage of Convenience", *The British Journal for the Philosophy of Science*, vol. 24, no 3 (1973): 282-297.
- Giere, Ronald. *Science without Laws*. Chicago: The University of Chicago Press, 1999.

³⁴ Μια πρώτη μορφή του κειμένου αυτού παρουσιάστηκε στο συνέδριο με θέμα «Η φιλοσοφία σήμερα», Ρέθυμνο, 18-20 Νοεμβρίου 2005. Ευχαριστώ το κοινό του συνεδρίου αυτού αλλά και το κοινό του 1^{ου} Πανελληνίου συνεδρίου Φιλοσοφίας των Επιστημών που έγινε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 6-8 Μαΐου 2006 για τις παρατηρήσεις τους. Ευχαριστώ, επίσης, τον συνάδελφο Θόδωρο Αραμπατζή για τη μακρά συνεργασία στο συγκεκριμένο θέμα και τη βοήθεια που μου προσέφερε.

- Hanson, N.R. "The Irrelevance of History of Science to Philosophy of Science". Στο *What I Do Not Believe and Other Essays*, επιμ. έκδ. Stephen Toulmin & Harry Woolf, 274-287. Dordrecht: D. Reidel, 1971.
- Himmelfarb, Gertrude. *The New History and the Old*. Cambridge, Mass: The Belknap Press of The Harvard University Press, (2004).
- Hoyningen-Huene, Paul. "Two Letters of Paul Feyerabend to Thomas S. Kuhn on a Draft of *The Structure of Scientific Revolutions*". *Studies in History and Philosophy of Science*, 26, no 3 (1995): 353-387.
- Kegley, Jacquelyn. "History and Philosophy of Science: Necessary Partners or Merely Roommates?". Στο *History and Anti-History in Philosophy*, επιμ. έκδ. T.Z. Lavine & Victorino Tejera, 237-55. Dordrecht: Kluwer, 1989.
- Κιντή, Βάσω. *Kuhn & Wittgenstein*. Αθήνα: Σμίλη, 1995.
- Kindi, Vasso. "The Relation of History of Science to Philosophy of Science in *The Structure of Scientific Revolutions* and Kuhn's Later Philosophical Work". *Perspectives on Science* vol. 13, no 4 (2005): 495-530.
- Kitcher, Philip. *The Advancement of Science*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Kuhn, T.S. "The Relations between the History and the Philosophy of Science", *The Essential Tension*, 3-20. Chicago: The University of Chicago Press, 1977.
- Kuhn, T.S. "The Road since *Structure*". Στο *The Road since Structure*, επιμ. έκδ. James Conant και John Haugeland, 90-104. Chicago: The University of Chicago Press, 2000.
- Kuhn, T.S. "The Trouble with the Historical Philosophy of Science." Στο *The Road since Structure*, επιμ. έκδ. James Conant και John Haugeland, 105-120. Chicago: The University of Chicago Press, 2000.
- Kourany, Janet, A. "The Non-historical Basis of Kuhn's Theory of Science". *Nature and System* 1 (1979): 46-59.
- Laudan Larry. "Demystifying Underdetermination". Στο *Scientific Theories, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. xiv, επιμ. έκδ. C.W., Savage, 267-297. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 1990.
- Malcolm, Norman. *Ludwig Wittgenstein: A Memoir*. Oxford: Oxford University Press, 1984.
- McMullin, Ernan. "The History and Philosophy of Science", *Historical and Philosophical Perspectives on Science*, επιμ. έκδ. Roger Stuewer, 12-67. New York: Gordon and Breach, 1970.

- McMullin, Ernan. "History and Philosophy of Science: A Marriage of Convenience?", *PSA 1974*, επιμ. έκδ. R.S. Cohen et al, (1976): 585-601.
- Nickles, Thomas. "Philosophy of Science and History of Science". Στο *Constructing Knowledge in the History of Science*, επιμ. έκδ. Arnold Thackray, Osiris vol. 10 (1995): 139-163.
- Passmore, John. "The Relevance of History of Science to Philosophy of Science". Στο *Scientific Explanation and Understanding*, επιμ. έκδ. Nicholas Rescher, 83-105. Lanham, Md: University Press of America, 1983.
- Pinnick, Cassandra & Gale, George. "Philosophy of Science and History of Science: A Troubling Interaction". *Journal for General Philosophy of Science*, 31 (2000): 109-125.
- Scheffler, Israel. "Vision and Revolution: A Postscript on Kuhn". *Philosophy of Science Association* 39 (1972): 366-374.
- Shapere, Dudley. "The Structure of Scientific Revolutions". Στο *Paradigms and Revolutions*, επιμ. έκδ. Gary Gutting, 27-39. Notre Dame: The University of Notre Dame Press 1980.
- Smart, J.J.J.C. "Science, History and Methodology", *British Journal for the Philosophy of Science*, vol. 23 (1972): 266-274.
- Wartofsky, Marx. "The Relation between Philosophy of Science and History of Science". Στο *Models, Boston Studies in the Philosophy of Science* 48, επιμ. έκδ. Marx Wartofsky & Robert S. Cohen, 119-139. Dordrecht: D. Reidel, 1979.
- Wittgenstein, Ludwig. *Φιλοσοφικές Έρευνες*, μετ. Παύλος Χριστοδουλίδης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1977.
- Zammito, John. *A Nice Derangement of Epistemes*. Chicago: The University of Chicago Press, 2004.